

**BO‘LAJAK HARBIY XIZMATCHILARNI HARBIY XIZMAT SHAROITLARIGA
PSIXOLOGIK MOSLASHTIRISH**

Мелиев Гафур Олимкулович

*Тошкент ҳарбий округи бўлим катта офицери, мустақил изланувчи,
подполковник*

Annotasiya: *Ushbu maqolada yosh harbiy xizmatchilarni harbiy xizmat sharoitlariga psixologik moslashish masalalari yoritilgan. Moslashish yosh harbiy xizmatchilarning hayotidagi muhim omillardan biri sanaladi.*

Kalit so‘zlar: *Moslashish, harbiy xizmatchi, harbiy xizmat, jamoa.*

Kirish

Moslashtirish psixologiyasida komandirlarning vakolatlari, yosh askarlarning eng murakkab va qiyin davrda fikrlash tarziga va faoliyatiga maqsadli va samarali ta’sir ko’rsatishi mumkin. Komandirlarning bilimi yosh askarlarni moslashtirishda ularning ta’lim, rasmiy va jamoat faoliyatining o’sishi, harbiy intizomni kuchayishi, xulq-atvori va faoliyatini rivojlantirishida muhim ahamiyatga ega. Biroq, barcha komandirlar va ta’lim tuzilmalari xodimlari harbiy xizmatchilarni o’qitishda, rasmiy va ijtimoiy faoliyatiga moslashtirishda zarur harbiy psixologik bilimlarga ega emas. Ularga psixologik jihatdan asosli ko’rsatmalar va maslahat kerak. Ushbu muammoning dolzarbligi zamonaviy armiyada yangi faoliyatni shakllantirish munosabati bilan shu faoliyat sohasidagi ushbu tadbirlarda sifatli o’zgarishlarni talab qiladigan yangi faoliyatni shakllantirish bilan bog’liq. Moslashtirish muammosini psixologik o’rganish sizga shaxsning individual xususiyatlariga yo’naltirilgan pedagogik texnologiyalarni rivojlantirishga kirishishga imkon beradi. Har bir harbiy xizmatchining xizmatida harbiy jamoaga psixologik moslashish bosqichi - xizmatning dastlabki davri juda muhim rol o’ynaydi. Undan qanday muvaffaqiyatli o’tish haqida gapirishdan oldin, keling, harbiy jamoaning xususiyatlariga to’xtalib o’tamiz.

Harbiy jamoaning o’ziga xos xususiyatlari va psixologiyasini tushunish harbiy xizmatchiga hamkasblari bilan munosabatlarni o’rnatishga va turli vaziyatlarda o’zini to’g’ri tutish, harbiy xizmatga tezroq moslashishga imkon beradi.

Harbiy jamoaning mohiyati va xususiyatlari.

Harbiy jamoa - bu xizmat va jangovar vazifalarni birgalikda hal qilish uchun harbiy xizmatchilarning birlashma shakli bo’lib, bu harbiy qism, o’quv muassasasi va bo’linmalardir. Bizni birinchi navbatda boshlang’ich harbiy jamoa qiziqtiradi. Bu bo’linma, guruhlar harbiy qismlar va muassasalar miqiyosida tuziladi. Ushbu jamoada harbiy xizmatchilar doimo o’zaro aloqada bo’lib, ko’p vaqtlarini birga o’tkazadilar va bir-birlarini yaxshi bilishadi. Ana shunday guruhlarda yigitlar xizmat qiladi.

Harbiy jamoa hayotining o’ziga xos xususiyatlari quyidagilarda ifodalanadi:

- u ayniqsa mas’uliyatli, ijtimoiy ahamiyatga ega vazifalarni hal qiladi;
- barcha kundalik hayot va xizmatni qat’iy tartibga soladi;
- munosabatlarda aniq bo’ysunish, qonun talablarini majburiy bajarish;

- bo'linmalar shaxsiy tarkibini muntazam yangilash bilan shaxsning unda bo'lishining nisbiy davomiyligi va uzluksizligi;

- ko'p millatlilik - ko'plab bo'linmalarda O'zbekistonning ko'plab millat va elatlari vakillari yelkama-yelka xizmat qiladi.

Bu xususiyatlarning barchasi harbiy jamoa psixologiyasida sezilarli iz qoldiradi, bu jamoaning rivojlanishi va faoliyati jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik hodisalarning yig'indisi sifatida tushuniladi.

Ushbu hodisalarga murojaat qilish odatiy holdir: jamoaviy qadriyatlar, manfaatlar, qarashlar, e'tiqodlar, intilishlar; jamoadagi munosabatlar; jamoaviy kayfiyat; jamoaviy fikr; an'analar. Harbiy xizmatchi ushbu elementlarning har biri bilan shug'ullanishi kerak. Muayyan harbiy jamoani to'g'ri tushunish uchun ushbu psixologik hodisalarni tushunish kerak. Keling, eng muhimlariga to'xtalib o'tamiz.

Harbiy jamoa fikri - jamoaning ko'pchilik (yoki barcha) a'zolarining muayyan hodisalarga munosabatini ifodalovchi qiymat mulohazalari majmui. Bu jamoaning yetuklik darajasini bildiradi. Jamoaning fikri uning a'zolariga muntazam, tez va aniq ta'sir qiladi (ishontirish, taklif). Shuning uchun har bir yosh harbiy xizmatchi bu omilni hisobga olishi kerak.

Jamoaviy kayfiyat - bu muhim voqealarga, ma'lum bir vaqtda jamoani egallab olgan tuyg'ularga nisbatan ko'proq yoki kamroq bir xil munosabat. Ishtiyiq, faollik, befarqlik, tushkunlik, umidsizlik va boshqalar har bir harbiy xizmatchiga, munosabatlarga va jamoaning umumiy faoliyatiga sezilarli darajada ta'sir qilishiga shubha yo'q.

Jamoaviy an'analar - bu harbiy jamoada o'rnatilgan qat'iy belgilangan harakatlar va munosabatlar, ko'nikma va odatlar, ularga rioya qilish jamoaviy ehtiyojga aylandi. Ko'pgina an'analar jamoaviy muloqot doirasida stimulyator rolini o'ynaydi, xususan, shaxsni jamoa bilan bog'laydigan mexanizm.

Jamoa ichidagi munosabatlar - bu harbiy jamoadagi shaxslarning birgalikdagi hayoti va faoliyati davomida o'zaro bog'liqligi, aloqalarining turli shakllari va turlari. Aloqalar harbiy xizmatchilarning xulq-atvori, ularning o'zaro ta'siri va muloqotining eng muhim tartibga soluvchisi sifatida ishlaydi.

Bu munosabatlar quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. Rasmiy:

a) rasmiy lavozimda teng bo'lgan, ammo funksional jihatdan bog'liq bo'lgan harbiy xizmatchilar o'rtasida;

b) boshliqlar va bo'ysunuvchilar o'rtasida.

2. Norasmiy, ishdan tashqari. Ularning manfaatlar, didlar, ehtiyojlarning umumiyliigi yoki farqiga asoslanadi va hamdardlik, befarqlik, antipatiya, dushmanlik kabi psixologik bog'liqliklarda namoyon bo'ladi. Jamoaning haqiqiy hayotida bu ikki chiziq o'zaro bog'langan va ulkan ahamiyatga ega bo'lib bir-biriga ta'sir qiladi. Harbiy xizmatchilar o'rtasidagi munosabatlarga qator omillar ta'sir ko'rsatadi. Birinchi navbatda: harbiy faoliyat, xizmat ko'rsatish va yashash sharoitlari, moddiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondirish, shaxsiy sifat, jamoadagi mikroguruhlar, qo'mondonlikning tashkiliy va tarbiyaviy ishlari hamda boshqalar. Yosh harbiy xizmatchi kelgan muayyan harbiy jamoaning jamoatchilik fikri, kayfiyati, munosabatlari va an'analari uning moslashishiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Biroq, bu faqat

harbiy xizmatchi harakat qiladigan shartlar. Hamma narsa uning shaxsiyatining fazilatlari bilan hal qilinadi.

Ijtimoiy va psixologik moslashuv

Moslashuv jarayonining bosqichma-bosqich rivojlanishi moslashish mexanizmlarining izchil o‘zgarishi bilan ta’minlanadi. Psixologik darajada inson va atrof-muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir buzilganda yuzaga keladigan holatni quyidagi asosiy tushunchalar yordamida tasvirlash mumkin: stress, umidsizlik va konflikt.

Stress - bu organizmning salbiy atrof-muhit omillariga o‘ziga xos bo‘lmagan reaksiyasi.

Umidsizlik - bu ma’lum ehtiyojlarni qondirishning haqiqiy yoki idrok etilayotgan imkonsizligi sharoitida yuzaga keladigan salbiy ruhiy holat.

Konflikt - tomonlarning qarama-qarshiligida ifodalangan ob’ektiv yoki sub’ektiv qarama-qarshiliklarning namoyon bo‘lishi.

Shunday qilib, uzoq vaqt davomida ehtiyojdan norozilik tufayli ma’lum bir maqsadga erishishda qiyinchiliklar stressning kuchayishiga olib kelishi mumkin, bu esa o‘z navbatida amalga oshirilgan faoliyatga salbiy ta’sir qiladi va umidsizlikka olib keladi; keyingi tajovuzkor istaklar yoki reaksiyalar sub’ektning axloqiy munosabatlariga zid kelishi mumkin, ziddiyat yana stressning kuchayishiga olib keladi.

Moslashuv mexanizmining asosiy komponenti bu boshqa turdagi moslashish mexanizmini tashkil etuvchi faoliyat natijasidir.

O.T. Parshina ijtimoiy-psixologik moslashuvning besh darajasini belgilaydi:

1. Shaxsning adaptiv salohiyati, u 4 ta komponentni o‘z ichiga oladi: bioplastik, biografik, aqliy va shaxsiy tartibga solish tizimi.
2. Oddiy asosiy vaziyatlar.
3. Ijtimoiy qat’iy munosabatlar.
4. Shaxsning faoliyatga bo‘lgan ehtiyojini qondiradigan faoliyat sohalarida shakllanadigan ijtimoiy munosabatlar.
5. Ijtimoiy faoliyatning eng muhim holatlarida shaxsning xatti-harakati va faoliyatini tartibga soluvchi qadriyat yo‘nalishlari.

Harbiy xizmatga moslashish yo‘llari:

Harbiy xizmatga chaqirish bilan yigit quyidagi omillarga duch keladi: hayotning boshqa ritmi; qonun bilan belgilangan tartib va intizom; jismoniy va ruhiy stress; maishiy noqulayliklar; geografik joylashuvning xususiyatlari; g‘ayrioddiy iqlim sharoitlari; yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash zarurati; yangi mas’uliyat doirasini o‘zlashtirish; rol funksiyalarining o‘zgarishi va hokazo. Shaxsining yuqori moslashuvchan qobiliyatlari (moslashuvchanligi) quyidagilarga bog‘liq: shaxsning kayfiyati; neyropsik barqarorlik darajasi; samimiylik, mehribonlik, ochiqlik, ijtimoiy jasorat, xushmuomalalik, bag‘rikenglik, o‘ziga ishonch va boshqalar kabi xarakter xususiyatlarini rivojlantirish, yangi jamoa; vaziyatda o‘zlarini juda oson va yetarli darajada yo‘naltirish; tezda ularning xatti-harakatlari uchun strategiyani ishlab chiqish. Ular odatda ziddiyatli emas, yuqori hissiy barqarorlikka ega. Moslashuv jarayonini iloji boricha og‘riqsiz qilish uchun quyidagi tavsiyalarga amal qiling. Ular harbiy xizmatchilarning hayotiy tajribasi bilan sinovdan o‘tgan.

Muloqot qilishga jur’at eting.

Ehtiyotkor bo'ling. Ko'rgan va eshitgan narsalaringizni o'ylab ko'ring. Katta voqealarni kichiklaridan ajrating. To'g'ri xulosalar chiqaring. Do'stona bo'ling. Muloqot qilishga jur'at eting. Hamkasblar bilan yaxshi munosabatlar o'rnatib. Esda tutingki, yaxshi munosabatlarni o'rnatishga quyidagilar yordam beradi: nutq madaniyati, suhbatdoshni tinglash va eshitish qobiliyati, chidamlilik, xushmuomilalik, boshqalarning fikriga bag'rikenglik, ruhiy holatingizni boshqarish qobiliyati. Tanglikni kuchaytirmang. Yomon va tajovuzkor bo'lgan hamma narsa, hatto boshqasiga to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilmagan bo'lsa ham, siz bilan gaplashayotgan odam uchun yoqimsiz his-tuyg'ularni keltirib chiqaradi. Suhbatda to'g'ri va hurmatli ohangdan foydalaning. Ehtiyot bo'ling, boshqa odamning yaxlitligi va zaifligini saqlang. Xizmat olib kelganlarning taqdiri bilan qiziqing. O'rtoqlaringizga iloji boricha mehr-oqibat, e'tibor, hurmat ko'rsating. O'zingizni hurmat qiling. O'rtoqlar va qo'mondonlarning hatti-harakatlari va faoliyatiga haddan tashqari, qattiq, qat'iy va qat'iy baho berishdan saqlaning. Kategoriyalilik va shartsizlik muammoni hal qilishga yordam bermaydi, faqat munosabatlarni murakkablashtiradi. O'z nuqtai nazariningizni himoya qilishda erkin bo'ling. Munozaradagi bahslar salmoqli emas, salmoqli bo'lishi kerak. Tuyg'ular egallab olganida, aqlning imkoniyatlari cheklangan. Hammaga qalbingizni ochmang. Odamlarni tushuning. Do'stlaringizni to'g'ri tanlang. Oddiy bo'lmang yoki haddan tashqari ishonmang.

“Nizomga muvofiq yashang - siz shon-sharaf ega bo'lasiz.”

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining nizomlarini va o'zingizning funksional vazifalaringizni yaxshi o'rganishga harakat qiling. Ularning chuqur bilimi qo'mondonlik va o'rtoqlar tomonidan yuqori baholanadi. Qadimgi hikmatni eslang: “Nizomga muvofiq yashangiz - siz shon-sharaf va shon-sharafga ega bo'lasiz”. Huquqlaringizni, imtiyozlaringizni va ijtimoiy kafolatlaringizni biling. O'zingiz intizomli bo'ling va boshqalarning yomon ishlaridan saqlaning. Intizomni saqlashda arziyas narsa yo'q. O'z-o'zini tarbiyalashni ko'rsating, garchi hozir buni hech kim ko'rmasa ham. Qonunlar, harbiy qasamyodlar va nizomlar talablariga zid keladigan “vasvasalardan” qanday voz kechishni biling. O'zingizga (kerak bo'lsa, hamkasblaringizga) “yo'q” deyishni o'rganing. Agar qoidabuzarlik sodir etilsa, o'z harakatlaringiz uchun javobgar bo'ling. Bilingki, huquqbuzarliklar, harbiy intizomni qo'pol ravishda buzish (ayniqsa, kichik muddatli harbiy xizmatchilarni ta'qib qilish, spirtli ichimliklar, giyohvandlik vositalari va zaharli moddalarni iste'mol qilish, o'g'irlik va boshqalar) nafaqat xizmatni, balki butun kelajak hayotini ham barbod qilishi mumkin. Hissiy kechinmalar, neyropsik zo'riqishlarni jismoniy mashqlar, maxsus mashqlar to'plami, musiqa yordamida bartaraf etish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. А.В. Пастушков «Актуальные проблемы социально психологической адаптации военнослужащих в вооруженных силах Российской Федерации». - журнал «Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена», № 33, том 12, 2007.
2. Александровский Ю.А. «Пограничные психические расстройства». - М.: Медицина, 2000. - 495 с.

3. Гриценко В.В. «Социально-психологическая адаптация переселенцев в России». М., 2002.
4. Кимберг А.Н., Бондаренко М.М. «Воинская служба как этап жизни: психологические аспекты» // Актуальные вопросы педагогики и психологии: материалы междунар. заочн. науч.-практ. конф. - Краснодар: КГУ, 2011.
5. Медведев В.И. О проблеме адаптации // Компоненты адаптационного процесса - Л., 1984.- С. 3-16.
6. Налчаджян А.А. «Социально- психологическая адаптация личности: формы, механизмы и стратегии» - Ереван: АН Арм. ССР, 1988.
7. Приступа И.В. «Факторы социально-психологической адаптации военнослужащих по призыву различных возрастных групп». - Вестник Военного университета, №3(27). С.28 - 36. 2011.
8. Юревиц А.Ж., Аверьянов В.С., Виноградова О.В. и др. «Адаптация к профессиональной деятельности» // Физиология трудовой деятельности (Основы современной физиологии) / Под ред. В.И. Медведева - СПб., 1993.
9. Яницкий М.С. «Адаптационный процесс: психологические механизмы и закономерности динамики» - Кемерово. Кемеровский государственный университет, 1999.
10. Воронков Е.Г «Антропология»/ Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2009.